

KONG FREDERIK II'S FORFATTERSKAB

ADSKILLIGE danske Konger af den oldenborgske Stamme har næret Interesse for Literatur og Videnskab; men kun yderst faa af dem har forsøgt sig som Forfattere eller dog personlig taget Del i literære Arbejder. Til disse meget sjældne Undtagelser hører Kong Frederik II. Af de Skrifter, han lod trykke, er nu kun ganske faa Eksemplarer bevarede, og om det Optryk, der udkom lidt over hundrede Aar efter Kongens Død, gælder mærkværdigt nok ganske det samme.

Hvad angaar den rent haandværksmæssige Udstyrelse, maa disse Bøger, baade Originaludgaverne og Optrykkene, nærmest kaldes Mønsterarbejder; de staar for deres Tid højt baade i Henseende til Papir, Tryk og Indbinding. Ogsaa af denne rent ydre Grund kan det maaske have sin Interesse at faa undersøgt, hvad der kan oplyses om dette særegne Forfatterskab og dets Skæbne, et Æmne hvortil der knytter sig flere hidtil uopklarede Gaader.

Naturligvis var Kongen ogsaa som Skribent et Barn af sin Tid; Tiden var from og evangelisk rettroende til Fingerspidserne. Hvad Under da, at hans literære Virksomhed fulgte med Strømmen og fik en opbyggelig Karakter. Allerede i 60'erne havde Kongen ladet nogle tyske Skrifter af denne Art oversætte og trykke hos sin privilegerede Bogtrykker, den dygtige Lorentz Benedicht¹⁾; i de sidste Aar af sit Liv gik han et Skridt videre og eksercererede – som det synes ivrigt opmuntret af sin tyske Hofpræst Christoffer Knoff – enkelte Skrifter i det gamle Testamente, som han satte særlig Pris paa, Salomons og Jesu Sirachs Ordsprog samt Davids Psalmer. Dog tænkte han, som det tydeligt fremgaar af Fortalen til det kommenterede Udvalg af Psalmerne fra 1586, aldeles ikke paa at paavirke større Kres: alene sine Børn, sin Husstand og nogle faa Venner ønskede han paa denne Maade at træde i Forbindelse med. Derfor blev disse Skrifter sikkert kun trykte i nogle ganske faa Eksemplarer og kom aldeles ikke i Handelen, men blev skænket bort som en særlig kongelig Naadesbevisning til enkelte Mænd i den Kres, der stod ham personlig nær.²⁾

Det ældste af disse Skrifter, som vi kender, er en lille Duodez trykt i 1583 – rimeligvis henimod Slutningen af Aaret, da Kongen forærer den bort som Nytaarsgave 1584 – hos Lorentz Benedicht i Kbhvn. Hovedtitlen lyder: *Etzliche auserlesene vnd vorneme Sprüche vnd Sententzen / aus den Sprüchen Salomonis vnd Jhesus Syrach: Zuzammen gebracht Durch den Durchleuchtigsten Groszmechtigsten vnd Hochgebornen Fürsten vnd Herrn / Herrn Friderich / der ander / König zu Dennemarcken / Norwegen / der Wenden vnd Gothen etc. Nach dem seine Königliche Maiestet / sölche Bücher mit fleis selbst hat durchgelesen. Gedruckt zu Kopenhagen / durch Laurentz Benedicht. 1583.-12°. Bogen udgør hundrede trykte Blade med*

¹⁾ Se: *R. Paulli*, Lorentz Benedicht, Bogtrykker og Xylograf i København. Kbhvn. 1920 S.XVII.

²⁾ Smlgn. Dronning Sofias Bemærkning i det Eksempel af det kommenterede Udvalg af Psalmerne fra 1586, som hun umiddelbart efter Kongens Død og ifølge Løfte fra ham skænkede til Hans Dreyer (*P. T. Wandall* i *Minerva* 1789 Juli–Sept. S. 62).

Bladpaginering. Bl. 2 r. indeholder Særtitlen for Proverbia Salomonis med Aarstal, men uden Trykkested; Bl. 15 r. Særtitlen for Jesu Sirachs Ordsprog med Angivelse baade af Aar og Trykkested. Efter dette Afsnit følger fra Bl. 96 r. til Bl. 99 v.: Ein schön Gebett König Friderichs/des andern/König zu Dennemarcken vnd Norwegen etc. Welchs seine königliche Gnade alle Morgen vnd Abend/Gott an zu ruffen vnd zu Beten/für sich gebraucht. Endelig staar paa Bl. 100 r. Kolofon: Gedruckt zu Koppenhagen durch Laurentz Benedicht og paa samme Bl. v. Benedichts Trykkermærke og Valgsprog: Auxilium meum à Domino. L. B.

Det er ikke rigtigt, naar det i Hr. Underbibliotekar R. Paullis lærerige og ellers saa omhyggelige Bibliografi over de af Lorentz Benedicht trykte Bøger S. XX hedder:

»Bibelsprogene i denne lille Duodez-Samling blev senere kommenteret af Hofpræsten Christoffer Knoff, hvorved Bogen voksede stærkt i Omfang og svulmede op til en diger Kvart. Med en Fortale af Kongen til hans Søner og Døtre udkom den 1586, som en af de voluminøseste Bøger, Benedicht har trykt«. Paulli har mærkværdigt nok ikke sét, at den digre Kvart fra 1586 er en Udgave af Kongens Udvalg af Davids Psalmer, hvorom mere nedenfor. Udvalget af Salomons og Jesu Sirachs Ordsprog blev ikke optrykt paany i Kong Frederiks Levetid. Der eksisterer af Originaludgaven nu kun to fuldstændige Eksemplarer, begge i det Kgl. Bibliotek, og et defekt i Karen Brahes. Dette sidste, som mangler Bindet, Forsatsbladene og Hovedtitlen har givet Anledning til en Fejl i Bibliotheca Danica.¹⁾

Af de fuldstændige Eksemplarer er det ene indbundet i rødt Fløjel med sølvforgylde Hjørnebeslag, forgylde Spænder og et forgyldt sammenslynget og kronet F S (c: Fredericus secundus) midt paa Bindfladerne. Kong Frederik skænkede det til sin betroede Mand Jørgen Rosenkrans²⁾ med følgende Tilskrift: anno 1583 9 november gaff ieg k f 2 denne hoch iorren rossentkrans her paa harwerbert³⁾ gar. mein hoffnunch zu got alleyne tru ist wyltbrach⁴⁾.

Jørgen Rosenkrans, Søn af Holger Rosenkrans, der bar samme Navn som sin ældre Slægtning, overrakte den senere Kong Christian V Bogen som Gave ved hans Hyldning den 18. Juni 1650; saaledes kom den atter i Kongehusets Eje og indlemmedes i Kongens Bibliotek. Bag i Bogen paa et Par hvide Blade og strækkende sig over tre Sider findes en lang Lykønskning i

¹⁾ Se R. Paulli, Lorentz Benedicht S. 76.

²⁾ Jørgen Rosenkrans (1523–1596) til Rosenholm og Skafføgaard stod, saalænge Kong Frederik levede, i stor Yndest hos ham og nød hans fulde Tillid. Efter Kongens Død blev han Medlem af Formynderregeringen. Da Broderen Holger Rosenkrans døde 1575, overtog han en Del af de betydelige Hverv, der havde været denne overdraget.

³⁾ Muligvis Hauerbjærggaard i Hornstrup Sogn i Jylland.

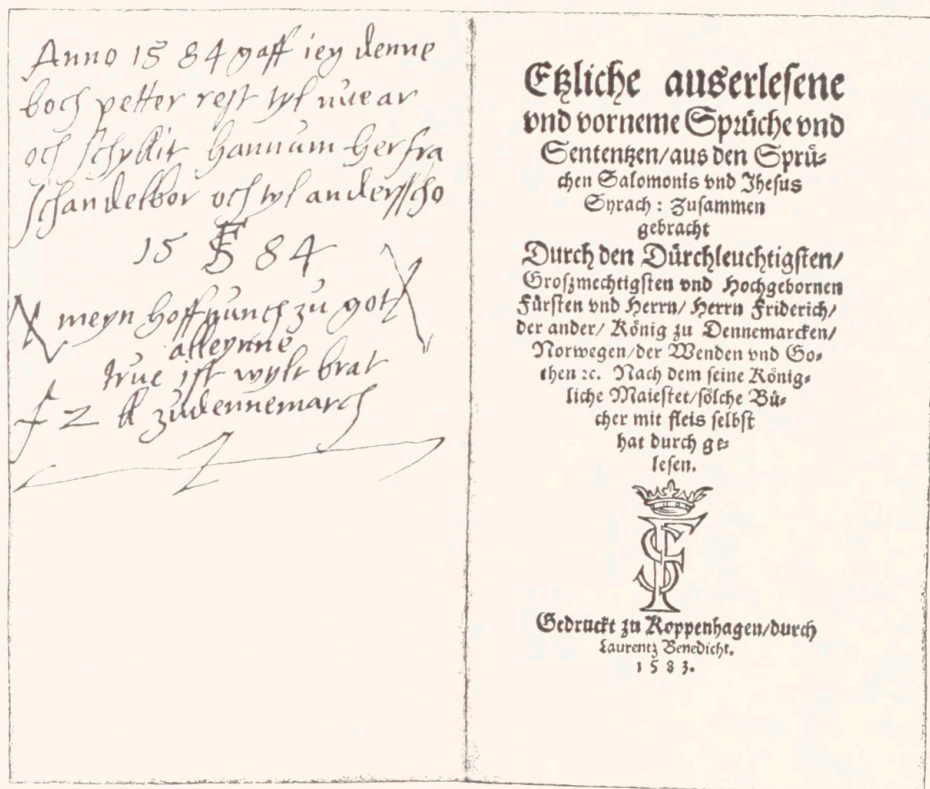
⁴⁾ Hyppigst benyttede Kongen begge disse to Valgsprog i Forening; enkelte Gange dog kun det første, som vistnok er det oprindelige. Dronningens Valgsprog lød: »Gott fur lest die seinen nicht«. Mange Aar efter Kongens Død optager hun imidlertid hans *andet* Valgsprog og sammen-smelter det paa en smuk og ejendommelig Maade med sit eget, saaledes har hun i alle Bindene af den tyske Bibel, hun som Enke benyttede (nu i Univ. Bibl.), skrevet »treue ist wiltbret aber gott fur (el. vor) lest . . . die seinen nicht (c: Troskab er en sjælden Vare; men Herren svigter ikke sine).

denne Anledning fra Jørgen Rosenkrans den yngre¹⁾ til Christian V, som tituleres »min naadige Konge Prindtz«.

Bindet om det andet Eksemplar er meget slidt og slemt medtaget; det var engang grønt Fløjl, og man kan endnu skimte Aftrykket af Hjørnebeslagene og det kronede F S. Ogsaa dette Eksemplar har Kong Frederik forsynet med en egenhændig Tilskrift saalydende: Anno 1584 gaff ieg denne boch petter ress²⁾ tyl nue ar och schykit hannum her fra schandelbor och tyl andersscho (Afbildn. I).

Peder Reedtz forærede siden Bogen til sin Hustru Karine Rostrup, eller

Afb. I. Titelbl. og Forsatsbl. m. Tilskrift af Fr. II's Udg. af Salomons og Sirachs Ordsprog.

maaske gik den i Arv til hende. Paa nogle hvide Blade bag i den oplyser hun, at »anno 1583 denn 14 may ttysdagenn mellom ttu och ttry bleff mynn sønn Freriick reds fød och pa hiilliig ttreiiffalliighz sønndag kressenned och

¹⁾ Jørgen Rosenkrans den yngre (1607–1675), Søn af Holger Rosenkrans og Brodersøn af J. R. den ældre, blev Rentemester under Frederik III; overtog 1653 under temmelig fortvivlede Forhold Posten som Hofmester ved Sorø Akademi og reddede senere som Forstander for Herlufsholm Skolen fra Fallit. Fik med sin Hustru Christence Juel Kjeldgaard. Som flere andre af denne Slægt var han stærkt theologisk interesseret og viste sig i hele sin Færd som en dygtig og retsindig Mand.

²⁾ Peder Reedtz til Hørbygaard og Tygestrup (Kongsdal), f. 1531 † 1607, en indvandret Tysker, som var traadt i Frederik II's Tjeneste og lige til Kongens Død stod i stor Yndest hos ham. 1580–89 var hans Lensmand paa Antvorskov; ²⁰/₂ 1582 gjorde Kongen hans Bryllup med Karen Rostrup.

war hanns fader (o: fadder) kung frederiick salliig hos gud«. De næste to Sider indeholder Navnene paa de Gæster, som deltog i Daabsgildet, Mændene paa en Side under hverandre for sig, Kvinderne ligesaa paa den næste: hanns feme tytm karførstenn af brandenbores skinnck – yørgenn ernst warum kamer yuncker – yørgenn wrnne marskalk – krestaffer pags – hermand yuell – hanns rastrup – manus gyø – knud rud yørgenn sønn. – – Frue kiirstenn yesper krausses – fru hiillebare eller krausses – fru sedssell skaue – fru ellene ttyge sannnbijeres – fru saffy mads sannbbijeres – yumfru anne rastrup¹⁾. Endelig skriver Ejerinden paa Forsiden af det til bageste Bind klistrede Blad: »anno 1609 gaff yeg mijnn kiire sønn freriik reds denne bog ttyll enn wen..lliig²⁾ huffkumellsse«; derunder »bettennck att du skalltt død(o: dø) och sønnd icke«.

karenne (o: Karine) rastrup
egenn hannd.

Dette Eksemplar har altsaa idetmindste til langt ind i det 17. Aarh. – Frederik Reedtz døde $\frac{8}{6}$ 1659 – været i Slægten Reedtz' Eje. Hvorledes og hvornaar det Kgl. Bibliotek er kommet i Besiddelse af det, véd jeg ikke. Et tredie fuldstændigt Eksemplar fandtes sammesteds paa Kong Christian V'tes Tid, men er siden forsvundet. Resen beretter i Frederik II's Krønike³⁾, at ogsaa det var forsynet med en egenhændig Tilskrift fra Kongen, der lød: »Anno 1584 gaf jeg denne Bog Mester Hans⁴⁾ min Søns Christians Tucte-

¹⁾ Hvem det første Navn betegner, er paa Grund af Fru Karen Rostrups mærkelige Orthografi ikke helt let at afgøre. Hun har sikkert skrevet anns *feme* tytm og sigter derved formodentlig til Johann von Thümen af en bekendt brandenborgsk Adelslægt. Han gjorde Tjeneste hos Kurfyrst Johann Georg (1571–98) og avancerede omsider til Hofmarskalk; antagelig var han i 1583 Skænk. Til denne Familie hørte ogsaa Eustachius (Stacke) von Thümen, der gik i dansk Tjeneste og blev Overstaldmester hos Christian IV. – Slægten *Worm* var af thüringsk Adel og førte en gulbrun Lindorm i blaat Felt. Den her nævnte Jørgen Ernst Worm, Søn af Jørgen Worm og Margrethe Bjørn, blev Hofjunker hos Frederik II og 1588 Lensmand paa Thureby. Han var gift med Anne Due og er identisk med den Jorren Ernst Worrum, som i 1584 fik Udv. af Salomon og Jesu Sirachs Ordsprog forærende af Kongen i Nytaarsgave (S. 38). – *Jørgen Urne* var Søn af Claus Urne til Beltebjerg og Margrete Trolle; han døde ugift. – *Christoffer van Fessenberg* til Torup kaldet *Pax* stammede fra en schlesisk Adelslægt, var Søn af Morten Pax og Käthe van Biberen; blev Staldmester hos Frederik II og Lensmand paa Holbæk Slot. Gift med Sofie Galt til Kindholm, som døde 1603. – *Herman Juel* af Stjernejuelernes Slægt (1548–1607) var Søn af Niels Juel til Aabjerg og Chrestence Lunge; arvede senere Aabjerg og blev Hovedsmand paa Gulland. Gift med Maren Juel af Restrup. – *Hans Rostrup* var Broder til Værtinden og til de tre i Fortegnelsen sidst opførte Damer. De var alle Børn af Jørgen Rostrup til Sellekovgaard og Margrethe Skeel. Jomfru Anne Rostrup døde ugift. – *Magnus Giø* til Gunderslevholm, Søn af Falk Giø til Skersø og Ide Ulfstand. Han var gift med Hilleborg Krause. – *Knud Rud* til Vedbygaard († 1619), Søn af Jørgen Rud til Vedbygaard († 1592), gift med Hilleborg Gyldenstjerne. – *Kirstine Bølle*, Datter af Erik Madsen Bølle og Sofie Rud, gift med Jesper Krause til Basnæs, Søn af Hans Krause til Basnæs og Lene Hak. – *Hilleborg Bille* til Assendrup, gift med Eiler Krause til Egholm, Broder til Jesper Krause. – *Sedsel (Cecilie) Skave*, Datter af Mouritz Skave til Eskildstrup og Ellen Bille, gift med Erik Christoffersen til Vindinge.

²⁾ Mellem *n* og *l* mangler en Stump Papir, hvorpaa der antagelig har staaet et *n*.

³⁾ Fort. til Læseren Bl. c. r.

⁴⁾ Hans Mikkelsen havde været Lærer for Arild Huitfeldt og hans Broder; blev senere Rektor paa Herlufsholm, Hofprædikant hos Frederik II og 1583–1594 Christian d. IV.s Lærer. Af denne udnævntes han 1597 til Forstander for Sorø Akademi, hvilken Stilling han beklædte til sin Død 1601.

mester til Ny Aar her paa Skanderborg. Mein Hoffnung zu Gott allein. Item Treu ist Wildbrat. F 2. K: zu Dennemarck. Paa det andet nestfølgende Blad staar skrevet med K. Christians d. 4: egen Haand: Regna Firmat Pietas, Christianus D. Gratia in auguratus Princeps Daniae etc. suo charissimo præceptori Johanni Michaelidi scripsit manu propria sub eius disciplinæ Anno secundo humanæ salutis 1584. Ætatis suæ 8. 12. Aug«.

Angaaende det fjerde og sidste fuldstændige Eksemplar, hvorom Efterretning haves, siger Langebek ¹⁾ i en Note, der findes i Optrykket fra 1690 (Kgl. Bibliotek. Hielmstiernes Saml.): »Af denne første Edition havde Capitain Teilman fra Endrupholm 1767 et Exemplar med sig til Kiøbenhavn, som han vilde give til Geheimeraad Tottis Bibliothek. Foran paa et reent Blad havde Kong Frederic III (c: II) med egen Haand skrevet følgende: Anno 1584 gaff jeg denne Boch Jorren Ernst Worum tyl nüe Aar her paa Schandebor. Exemplaret var forgyldt paa Snittet, indbundet i grønt Fløjel og beslaget i Hjørnerne med Sølv og midt paa begge Sider (Kongens Navnetræk) med Krone paa af Sølv«. Den første Ejer er aabenbart identisk med den ,kamer yuncker yørgenn ernst warum' der deltog i Daabsgildet hos Reedtz formodentlig i Kongens Følge ²⁾. De Eksemplarer af Bogen, Kong Frederik har haft til Disposition – det var næppe synderlig mange – har han rimeligvis for største Delen skænket bort 1583 eller 1584. Derfor kan man med temmelig stor Sikkerhed gaa ud fra, at ogsaa det defekte Eksemplar, der findes i Karen Brahes Bibliotek, ligesom alle de andre, der endnu er bevarede, eller hvorom Efterretning haves, engang bar en egenhændig Tilskrift fra Kongen til Modtageren af Gaven. Den har naturligvis staaet paa et af de nu manglende Forsatsblade. Det er højst rimeligt, at baade disse og Hovedtitelbladet i sin Tid er fjærnede, fordi de vidnede om, hvem Bogens rette Ejer var.

Sandsynligvis i det følgende eller næstfølgende Aar (1584 el. 1585) lod Kongen trykke et nyt Udvalg af Bibelsprog, denne Gang hentet fra Davids Psalmer. I Fortalen til de kongelige Børn foran i Christoffer Knoffs Udg. fra 1586 Bl. III r. udtaler han sig desangaaende saaledes: »In diese vnsers Gottseligen Herrn Vaters fuszstapffen/sein Wir/nicht vnbillich/auch getretten. Vnd haben nach Gottes befehl/den er durch Mosen allen Königen gegeben/die gantze heilige Schriff/Insonderheit den Psalter Davids/fleisig gelesen: Daraus auch etliche vorneme Psalmen vnd schöne Sprüche/In welchen wir für andern/sonderlichen Trost vnd Göttliche krafft empfunden/zusammen gezogen/vnd in ein Handbüchlein für Vns selbst/vnd Ewre Liebden drucken lassen«.

At der med denne Handbüchlein ikke sigtes til den tykke Kvart, hvortil denne Fortale hører, men til et tidligere mindre Arbejde, der alene indeholdt et Udvalg af Psalmerne uden Kommentar, ses af det, som følger umiddelbart efter: »Haben auch *danebst* vnserm Hoffprediger gnedigst befohlen/eine kurtze Auslegung vber dieselbige von vns zusammen gezogene Psalmen/vnd Sprüche/nach der weise/wie er sie in öffentlicher Predigt

¹⁾ Citeret efter N. M. Petersens Bidr. til den danske Literaturs Hist. III (1855/56) S. 20.

²⁾ Se ovenfor S. 6 Anmk. 1.

für vns zu Hofe gemeiniglich ausgelegt/in Schrift zu fassen«. Dette oprindelige Udvalg af Psalmerne uden Hofpræstens Kommentar, som vi kan gaa ud fra var indbundet i Stil med Ordsprogssamlingen fra 1583,¹⁾ blev altsaa, som det fremgaar af Kongens ovenfor citerede Ord, trykt udelukkende til Brug for ham selv og hans allernærmeste, sikkert hos Lorentz Benedicht og rimeligvis i yderst faa Eksemplarer. *Nu eksisterer denne Samling ikke længer*; heller ikke foreligger der udover det ovenfor citerede Sted noget-somhelst sikkert Vidnesbyrd om, at den har været til, eller, som ved Ud-

valget af Salomons og Jesu Sirachs Ordsprog nogen Efterretning om nu forsvundne Eksemplarer skænkede bort til Personer udenfor Kongefamilien.

I det foregaaende er lejlighedsvis anført forskellige Oplysninger om disse to Samlingers pragtfulde Bind. Det vil derfor være tilstrækkeligt at henvise til hosstaaende Fotografi af det eneste velbevarede Eksemplar (*Afbildn. II*), det der blev skænket til Jørgen Rosenkrans, og som nu findes i det Kgl. Bibliotek. Jeg skal hertil føje, at Bindene sikkert er hjemmegjorte og formentlig udførte i det Bogbinderi, Lorentz Benedicht efter Kongens ovenfor citerede Brev til Christoffer Valkendorf maa antages at have drevet ved Siden af sit Bogtrykkeri. Det var i Datiden baade herhjemme og i Udlandet meget almindeligt, at Boghandlere og Bogtrykkere tillige virkede som Bogbindere.²⁾

Afb. II. Rødt Fløjsb. m. forg. Sølvbeslag. Kgl. Bibl.

Begge Eksemplarerne i det Kgl. Bibliotek har ciseret Guldsnit med samme Bladornamentik indenfor en punkteret Ramme, og der er næppe nogen Grund til at tro, at den ene Udstyrelse har været betragtet som ringere eller mindre kostbar end den anden. Naar Beslaget paa de grønne Fløjsbind ikke blev forgyldt, var det vel nærmest for at undgaa den uheldige Farvesammenstilling, som derved vilde opstaa.

Det ovenfor omtalte Udvalg af Psalmerne gav Anledning til et Slags

¹⁾ Se Danske Magazin IV, 1, 363 (efter Sjæl. Tegnelser) af en Ordre fra Kongen til Christ. Valkendorf dat. 8/2 1588: »... och wille thenum alle ensz vdj rett (α: rødt) fløuell lade jndbinde och med sølfv forgyldt lade beslae, *epther som j haffue (forfaret) wij andre saadane wore bøger lader giøre*«.

²⁾ Se for Danmarks Vedkommende *Nyrop*, Bidrag til den danske Boghandels Historie I, 150-151; 161; 208.

Samarbejde mellem Kongen og hans Hofpræst, den ovenfor nævnte Christoffer Knoff. Resultatet foreligger i den tidligere omtalte Kvant fra 1586, hvis Titel lyder: »Etliche Psalme Vnd Sprüche. Welche der Durchleuchtigste / Groszmechtige Fürst vnd Herr / Herr Friderich der Ander / zu Dennemarcken / Norwegen / der Wenden vnd Gotten König: Hertzog zu Schleswig / Holstein / Stormarn vnd der Ditmarschen / Graff zu Oldenburgk vnd Delmenhorst etc. selbst aus dem Psalter zusammen gezogen. Kürztlich vnd einfaltig erkleret / durch S. Kön: Mayt: Hoffprediger M. Christoferum Knoff. Gedruckt zu Kopenhagen / durch Lorentz Benedicht / Kön: Mayt: Buchdrucker 1586«.

Bogen omfatter IV + 561 trykte Blade med Bladpaginering foruden et Blad med Kolophon paa Forsiden: Gedruckt zu Kopenhagen / durch Lorentz Benedict: Königlicher Majestet Buchdrucker. Anno 1586. Kongens Fortale til Børnene udgør fem Sider; derefter følger i Træsnit det danske Vaaben, endelig Teksten, der for hvert af de udvalgte Psalmesprog er ordnet saaledes: Først en med Petit trykt kort Forklaring over Psalmeversets Mening, dernæst dette selv trykt med store fede Typer, til Slut Hofpræstens opbyggelige Forklaring.

Af denne Bog eksisterer der nu, saavidt vides, kun tre Eksemplarer alle i det Kongelige Bibliotek. Et af disse har tilhørt Gert Rantzau¹⁾, Søn af Henrik Rantzau. Paa Bagsiden af tredje Forsatsblad staar: »Anno 1588 gab ich k f der ander dysz buch gert ranso hendrich son all. hyer zu hadersch²⁾ den 7 Februarius 1588«. Derunder Kongens to Valgsprog og hans Navnetræk (F 2 k zu Dennemarch vndt Norwegen). Nederst paa samme Side, men adskilt derfra ved en Streg har Hertug Ulrich af Mechlenburg og hans Gemalinde Anno 1590 sat deres Navn og Valgsprog³⁾. Paa Forsiden af andet Forsatsblad indførte i samme Aar og antagelig ved samme Lejlighed Jakob II og hans Dronning deres. Kongens Valgsprog lyder:

Est nobilis ira leonis
Parcere subiectis & debellare superbos⁴⁾.

Bogen er indbundet i Sølvbrokade draget over Træplader; Hjørnebeslag har den ikke haft; men smaa Stumper af Sølvnagler vidner om, at den engang var smykket med et Par store Sølvspænder med tilhørende Beslag. Udover den første Besidder kendes intet videre til Bogens Skæbne; bag i

¹⁾ Gert Rantzau (1558–1667), Søn af Henrik Rantzau, bestyrede under Frederik II forskellige danske Len deriblandt Kronborg, medens Slottet var under Bygning. Efter Kongens Død blev han Statholder i Hertugdømmerne. Han var gift med Thale Thott, til hvis første Giftermaal med Arild Urup, Søn af Axel Urup til Uggerup, der knytter sig en Skandalhistorie, som er blevet forevigtet i en dansk Folkeviser (*Grundtvig*, Danm. gl. Folkeviser III, 681 ff.).

²⁾ Kong Frederik var i Begyndelsen af Aaret 1588 draget til Haderslev i Anledning af Broderen, Hertug Hans' Bryllup, som skulde fejres paa Sønderborg ¹⁴/₂ 1588.

³⁾ Afbild. hos Paulli, Lorentz Benedict S. XXI.

⁴⁾ Resten afbildet hos Paulli l. l. – Valgsproget er ligesom Kong Frederik II's sammensat af to Dele, som egentlig ikke staar i indbyrdes Forbindelse med hinanden. Den første Linie er et lidt ændret Laan fra Lucani Pharsalia VI, 487:

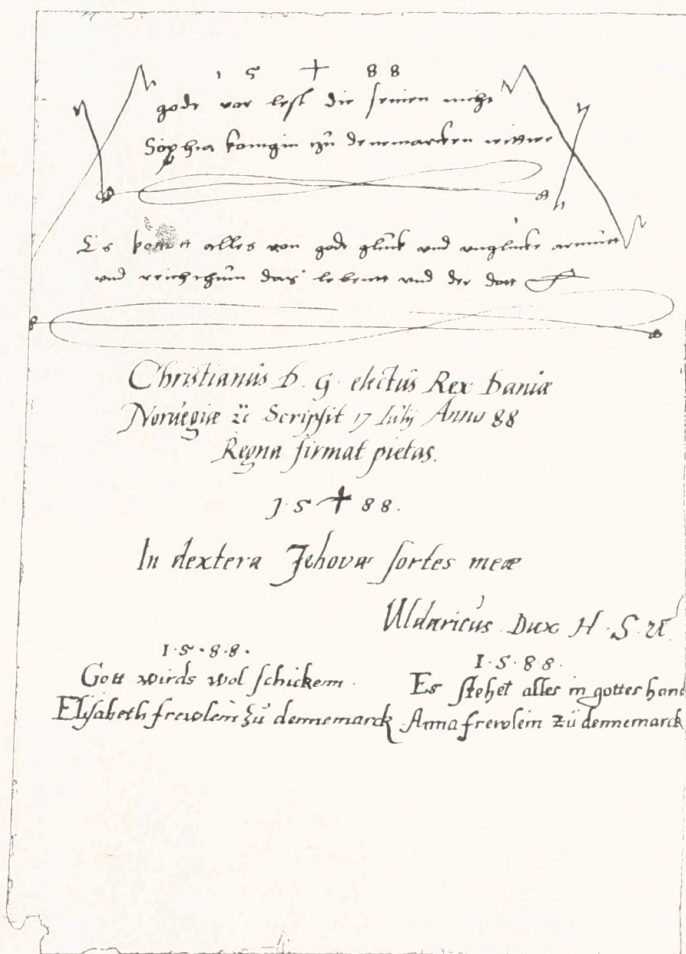
Has (sc. artes) avidae tigres et nobilis ira leonum
Ore fivent blando.

Den anden Linie er et Citat af Virgils Æneide VI, 853.

den har han paa et hvidt Blad optegnet, naar hans første Søn og Datter kom til Verden.

Det andet Eksemplar har ikke faaet Lov til at beholde sin oprindelige Dragt. Det tilhørte i sin Tid Grev A. G. Moltke og var formodentlig, da det kom i hans Eje, svært medtaget. Han gav det et nyt Bind i Tidens Stil¹⁾ og lod gøre en Papkasse dertil smykket med hans Vaaben i Guld. Om Bogen

Afb. III. Forsatsbl. m. Dronningens og Kongebørnenes Valgsprog.

engang har haft en Tilskrift fra Giveren, kan nu ikke med Sikkerhed afgøres; men der er overvejende Sandsynlighed derfor, og den har sikkert haft Plads paa et af de nu forsvundne Forsatsblade, af hvilke der rimeligvis oprindeligt var tre, som det kan ses af de fuldstændige Eksemplarer. Det eneste tilbageblevne af disse Blade, der ved Ombindingen befandtes mørt og ormstukket, har Bogbinderen klistret fast til et nyt og stærkt Blad. Paa Bagsiden deraf skrev Dronning Sofia i Somren 1588 efter Kongens Død

¹⁾ Desværre blev det samtidigt kraftigt beskaaret, og ved den Lejlighed forsvandt ethvert Spor af det ciselerede Guldsnit, som det sikkert engang har haft.

Navn og Valgsprog og underneden har de fire ældste Børn anbragt deres (*Afbildn. III*).

Det tredie Eksemplar (Hielmstiernes Saml. Nr. 52, 4to) er indbundet i rødt Fløjls trukket over Træ. De Sølvbeslag, hvormed det engang var smykket, er nu afrevne, og Fløjlet meget slidt, saa der kun er sørgelige Rester tilbage af fordums Herlighed, i Virkeligheden blot det pragtfulde ciselerede Snit (*Afbildn. IV*), der har et noget andet Mønster end det, der findes paa Gert Rantzaus Eksemplar¹⁾. Bogen har nu kun to Forsatsblade foran, men tre bagi. En senere Ejer synes meget forsigtigt at have fjærnet det tredie af de forreste Forsatsblade, paa hvilket der formodentlig stod en Tilskrift fra Kongen, og dernæst fastgjort den indre Rand af det andet til Titelbladet med lidt Lim. Paa selve Titelbladet har Hans Marchdaner skrevet sin Ejerindskrift: Johannes Marchdaner libri hujus verus possessor: Anno 1620: samt Motto: Dieu complaire, Aux tous servir, jamais mal faire, Et (o: est) mon desir s[ymbolum]. Nederst til Højre er skrevet vistnok med samme Haand Cuor forte – Cattiva sorte. Romè:

Hans Marchdaner var Søn af Caspar Marchdaner (1533, † 1618) til Søgaard (o: Rønningesøgaard), som skal have været en uægte Søn af Christian III med en jævn Borgerkone. Meget i hans Livsskæbne kunde tale for Rigtigheden heraf. Sin Ungdom tilbragte han i Udlandet, blev ^{14/9} 1571 adlet af Kejser Maximilian, kom siden til Danmark, hvor han fra Frederik II's Side nød store Begunstigelser. 1592 blev han gift med den purunge Sofie Oldeland. Rimeligvis er det ham, Frederik II skænkede Bogen til; Sønnen har saa faaet den efter hans Død.

Ifølge Skrivelse i det Kgl. Biblioteks Arkiv²⁾ blev 1775 8 Eksemplarer af denne Bog afleverede dertil fra Particulière-Kammeret. At det ene af de to Eksemplarer, Biblioteket nu ejer udenfor den Hielmstiernes Samling, skulde skrive sig fra denne Aflevering,

¹⁾ R. Paulli, l. l. S. XXI giver af dette sidste en vellykket Afbildning af dets ene Flade med Kongens Navnetræk.

²⁾ Se R. Paulli, l. l. S. 84 & XX.

Afb. IV. Ciseleret Snit paa Nr. 52. 4to; Hielmstiernes Saml.

forekommer mig meget usandsynligt. Hvis det var Tilfældet, vilde det jo være uforklarligt, at Sølvbeslagene med Vold er afrevne; endvidere vilde det være ubegribeligt, hvorledes det var havnet i Particulière-Kammeret, da det jo fra først af havde været i privat Eje.

Der kan næppe være Tvivl om, at de 8 Eksemplarer, Particulière-Kammeret i 1765 afgav af den Knoff'ske Bog, var Restbeholdningen af det lille Oplag Kong Frederik havde modtaget fra Lorentz Benedicht, og Kongens ovenfor citerede Skrivelse til Christoffer Valkendorf viser, at han som Regel lod alle de for ham selv bestemte Eksemplarer af de Bøger, han lod trykke, indbinde, før de blev afleverede. At dette ogsaa er sket for denne Bogs Vedkommende, kan der næppe være Tvivl om; thi *umiddelbart* efter Kongens Død skænkede Dronning Sofia enkelte Eksemplarer af den bort, og hun har sikkert hverken givet den bort uindbunden eller selv bekostet Indbindingen. Alt synes derfor at tyde paa, at ogsaa den sidste Rest af Oplaget, som det Kgl. Bibliotek modtog 1775, ikke blev afleveret i Materie. Skulde nogen kunne give Oplysning om disse 8 Bøgers Skæbne? Professor P. T. Wandall beskriver i *Minerva* for Juli-Sept. 1789 S. 60-62 tre Eksemplarer af dette Værk, som nu er forsvundne. Det ene købte han paa Thotts Auktion, de to andre fandtes dengang i det kongelige Haandbibliotek. Det første af disse havde Kong Frederik $\frac{3}{4}$ 1587 skænket sin Medicus Per (∴ Peder Sørensen)¹⁾; Dronningen samt de fire ældste Børn skrev samme Aar Navn og Valgsprog deri. Det andet gav Enkedronningen umiddelbart efter sin Husbonds Død og i Henhold til Løfte fra ham til Hans Dreyer. Det tredje blev givet den afdøde Konges »kamer Junge« Jochim Barnewitz²⁾. Wandall anfører de Navne og Valgsprog, som fandtes i disse tre Eksemplarer, men om deres Bind siger han ikke et Ord.

Værker som de her nævnte har i Almindelighed ikke noget langt Liv. Hver Tidsalder følger gerne sin egen Smag ogsaa med Hensyn til det opbyggelige, ja maaske i fremtrædende Grad netop paa dette Omraade. Desmere overrasker det derfor, at *alle* Frederik II's Arbejder lidt over hundrede Aar efter hans Død optrykkes paany; og ikke blot optrykkes de, men Udstyrelsen er, hvad de to Duodez-Samlinger angaar, ualmindelig flot baade med Hensyn til Papir, Tryk og Indbinding. Saa flot, at man hurtig bliver klar over, at her ikke foreligger nogen almindelig Boghandlerspekulation, og at det ingenlunde var Efterspørgslen blandt det almindelige bogkøbende Publikum, som foranledigede dette Optryk. Mod en saadan Antagelse taler ogsaa den Omstændighed, at de yderst faatallige Eksemplarer af de to nævnte Samlinger alle er indbundne i ganske *ensartede* og særdeles smagfulde Kalveskinds Bind med haandtrykte Ornamentter.

Holberg har vidst, at dette Nytryk eksisterede³⁾ og sætter dets Fremkomst rigtigt til 1690; men, som hyppigt ellers, røber han ikke med en Stavelse, fra hvilken Kilde hans Viden stammer. Der kan imidlertid ikke være

¹⁾ Peder Sørensen fra Ribe (1542-1602). Kgl. Livlæge fra 1571 til sin Død. (*Jul. Petersen, Biogr. Lexikon XVII*, 60-63 og *Kr. Carøe, Den danske Lægestand I*, 124).

²⁾ Joakim Barnewitz til Rubjærggaard (1563-1626) tjente fra sit 10. Aar Hertug Hans og kom efter hans Død i Frederik II's Tjeneste som »kamer Junge' ∴ Hofjunker.

³⁾ *L. Holberg, Danmarkshistorie II* (1733) S. 514.

Tvivl om, at han paa det anførte Sted refererer en Oplysning, som han har fundet i Johann Laurentzens panegyriske Skrift: „Das preiswürdigste Gedächtnis Des Durchläuchtigen . . . Herrn Friderich des Andern“, der er trykt som et Tillæg til Udgaven af Christoffer Knoffs Kommentar til Frederik II's Udvalg af Psalmerne Kbhvn. 1693. Laurentzens Meddelelse giver fuldstændig Forklaring paa, hvorfor Frederik II's to smaa Duodezsamlinger blev optrykte i saa flot en Skikkelse, og hvem der bekostede disse Udgaver. Jeg hidsætter derfor her det paagældende Sted¹⁾ i hans Mindeskrift, hvor det efter en meget højtravende og skruet Omtale af disse to Samlinger hedder: »Diese Ihrer Majest Himmel-süße Andacht und besonders Gottsfürchtige eiverige Anreizungen dermaszen fürtreflich Tief in Dero Glorwürdigster Nachfahren andachtsgeneigten Herten gewürtzelt / dasz anjetzo auch Dero Groszmächtigster Klein-Sohn / unser gütigster und Gottsfürchtigster Landes-Vater und Monarch / König Christian der Fünfte / diese heilsame Brosamen / Dero andächtigster Hr. Ælter-Vater sorgfältig von Gottes Tisch aufgesamlet und nicht heimlich gehalten hat / zu gleichem hohem und heiligem Brauch im Jahr 1690. durch neuen Druk gewidmet: Folgends nun auch vermöge Dero Kongl: Majest: mildester Handreichung die oberwehnten schönen Lehr- und Trostreichen Erklärungen der Sprüche und Psalmen in öffentlichen Druk von mir Dero geringstem und unterthänigsten Knecht aufs neu bringen / und Sie in hohen Gnaden der Gestalt auch austheilen lassen«.

Som det fremgaar af ovenstaaende svulstige og for Tidsalderens Tænkemaade saare karakteristiske Udtalelse, var det Johann Laurentzen, som paa Kongens Bekostning 1693 besørgede et Nytryk af Frederik II's Psalmeudvalg med Hofpræsten Christ. Knoffs Kommentar. Rimeligvis har han ogsaa en væsentlig Andel i Optrykket af de to Samlinger af Bibelsprog, som Kong Christian bekostede 3 Aar i Forvejen. Selv beretter han med Stoltthed i sit Mindeskrift²⁾ om Frederik II, at han var en Datterdattersøn af Anders Sørensen Vedel; ogsaa derfor, og rimeligvis ikke mindst af den Grund, omfattede han Frederik II's Tid med dyb Respekt og Interesse. Om Laurentzens yngre Dage vides grumme lidt: I 1698 blev han udnævnt til Direktør for Kongens og Universitetets Trykkeri, og før den Tid var han ansat som Skriver ved det Kgl. Arkiv³⁾, en Stilling der formodentlig har skaffet ham Forbindelser ved Hove. Flere Omstændigheder kunde tyde paa, at han i pekuniær Henseende var ret velstillet; i hvert Fald var han stærkt literært interesseret og stod i venskabelig Forbindelse med Mænd som Rostgaard og Gram. Bindeleddet mellem ham og Majestæten maa rimeligvis søges i deres fælles Interesse for Frederik II og hans Tid; thi ogsaa Christian V nærrede dyb Respekt og Hengivenhed for sin Oldefader. Jeg omtalte ovenfor, at Jørgen Rosenkrans d. yngre ved hans Hyldning^{18/6} 1650 overrakte ham det endnu eksisterende Eksemplar af Frederik II's Udvalg af Salomons og Jesu Sirachs Ordsprog, og der foreligger et sikkert

¹⁾ S. 120.

²⁾ S. 92.

³⁾ Nyrop Bidr. til den d. Bogh.'s Hist. I, 217.

Vidnesbyrd om, at Kong Christian satte stor Pris paa denne Gave, ikke blot som en interessant Slægtrelikvie, men ogsaa for Indholdets Skyld. Paa Rosenborg opbevares nemlig i en Montre med forskellige Pretiosa, der har tilhørt denne Konge, ogsaa en kostbart indbundet kalligraferet Bønebog, som han benyttede ved sin daglige Andagt. Bag i denne Bog findes en Del hvide Blade, og paa nogle af disse har Kongen egenhændig efter Udgaven fra 1583 afskrevet Frederik II's Aftenbøn, utvivlsomt til Brug for sig selv.

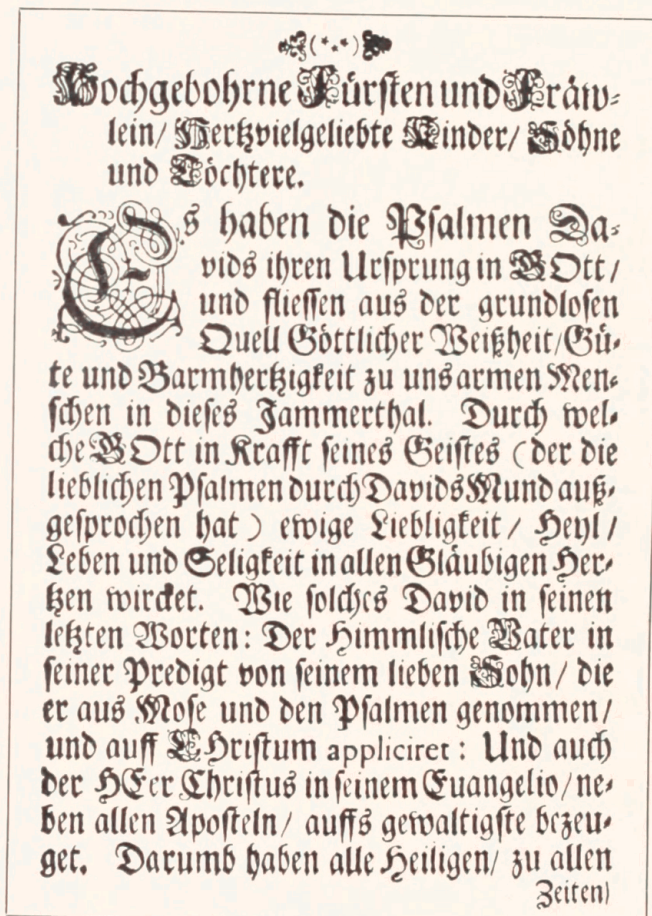
 <hr/> <p>Diese Sprüche hat Königliche Majestät/ König Friderich Der Aender zu Dänne- marcken/etc. Selbst aus den Proverbiis Salomonis auffgezeichnet.</p> <p>1 5 8 3.</p> <p>M. H. Z. G. A. T. I. W. B.</p>	 <hr/> <p>SYMBOLUM FRIDERICI II. <i>REGIS DANIÆ</i> Mein Hoffnung zu Gott Allein.</p> <p>Ein Anders: Trew Ist WildBrät.</p>
--	--

Afb. V. Titelblad i Chr. V's Optryk af Proverbia Salomonis (1690).

Til Grund for Nytrykket af Salomons og Jesu Sirachs Ordsprog fra 1690 er selvfølgelig Originaludgaven lagt, men den er i Enkelthederne ikke fulgt nøjagtigt. I orthografisk Henseende er Afvigelserne meget talrige, og Side-tallene i de to Udgaver stemmer slet ikke, saaledes staa Særtitlen til Sirachs Ordsprog i Oplaget fra 1690 paa Side 27, medens Originalen har det paa S. 15. Dette sidste har sin Grund i, at Typerne i denne Udg. er uforholdsmæssig store; overhovedet kan Trykket i Skønhed slet ikke staa Maal med Benedichts. Bogen har hverken Angivelse af Trykkeaar eller Trykkested; en Sammenligning med Typerne i Optrykket af Christoffer Knoffs Psalmekommentar fra 1693 viser imidlertid (*Afbildn. V og VI*), at den ligesom denne stammer fra Joachim Schmidtgens Officin.

Samlingen af Salomons og Jesu Sirachs Ordsprog volder altsaa heller ikke for Optrykkets Vedkommende nogen Vanskelighed: alle de nærmere Omstændigheder, som staar i Forbindelse dermed, kan oplyses. Anderledes forholder det sig med Nytrykket af Psalmeudvalget. Medens det førstnævnte, som vi saa, bærer Originalens Trykkeaar (1583), findes paa det sidste overhovedet ikke noget Aarstal. Allerede dette er mærkeligt; thi hvorfor skulde vel Benedicht netop her have undladt at angive Trykkeaaaret,

Afb. VI. Tekstsider af Optrykket (1693) af Knoffs Psalmeudg. (1586).

hvad han ellers ikke gør, og stod det paa Originalen, hvorfor blev det saa udeladt i Nytrykket? Mistænkeligt forekommer det mig ogsaa, at Kong Frederiks Fortale til Udgaven fra 1586, *skøndt den øjensynlig først blev skrevet til Knoffs kommenterede Bearbejdelse af Værket*, er medtaget her. Dog har Udgiveren været saa forsigtig at stryge hele det Afsnit, der viser den rette Sammenhæng (S. III L. 8 f. n. – S. IV L. 6 f. o.).

Sagen er vistnok simpelthen den, at man i 1690 slet ikke var i Besiddelse af noget Eksemplar af Originaludgaven. Allerede ved Slutningen af det 17. Aarh. var Bogen ikke til at opdrive. P. H. Resen siger i Fortalen til Frederik den andens Krønike fra 1680¹⁾ ved Omtalen af Originaludgaven, 'hvicken

¹⁾ Fort. til Læseren. Bl. b. v.

Psalteris Tryck ieg icke hafver kunde fundet'. Heller ikke Kongens Bibliotek ejede dengang Bogen; det fremgaar tydeligt af Sammenhængen, at Resen ogsaa havde anstillet Eftersøgning dér. Man hjalp sig derfor ved at lægge Knoffs Arbejde fra 1586 til Grund og af den benytte en Del af Titelbladet og Kongens Fortale til Børnene samt selve Psalmeversene. Denne Udgave maa altsaa snarere betragtes som en *Rekonstruktion* end som et Optryk.

Det eneste, der, saavidt jeg kan se, vil kunne indvendes mod denne Løsning af Vanskeligheden, er en Bemærkning af Laurentzen i hans oven-

Afb. VII. Bind hørende til Optrykkene fra 1690.

nævnte Skrift. Det hedder der S. 119, at Kong Frederik ogsaa lod Psalmeudvalget trykke i 1583; men jeg er overbevist om, at Laurentzen her har taget Munden lidt for fuld og sagt mer, end han kunde staa ved. Havde man i 1690 kendt Originalens Trykkeaar, var dette sikkert ogsaa for denne Samlings Vedkommende blevet angivet paa Optrykket.

Laurentzens Udgave af Psalmeversene med Knoffs Kommentar udkom 1693. Udstyrelsen er solid, men langt fra saa elegant som ved de i 1690 trykte Samlinger. Forrest findes et Kobbertryk signeret H. Schlaten¹⁾, som forestiller Kong Frederik, der beder sin Aftenbøn knælende i et Kapel. Titlen stemmer med Udg. af 1586, i orthografisk Henseende dog ikke helt nøje. Nederst staar: Kopenhagen gedruckt Im Jahr Christi 1693. Efter Kong Fre-

¹⁾ Bekendt Kobberstikker. Virkede herhjemme under Chr. V's Regering og udførte især Portrætter. Se *Weilbach*, Dansk Kunstnerlexikon II, 341.

deriks Fortale er anbragt et Kobberstik af det danske Vaaben med en Vildmand ved hver Side; saa følger Teksten (1066 Pag.) med talrige orthografiske Afvigelser fra Originalen, endelig med særlig Titelblad og Paginering, men uden Trykkeaar og Sted Laurentzens Mindeskrift og nederst paa sidste Pag. Kolofon: Copenhagen/Gedruckt bey Ihr: Königl. Hoh. Buchtr. Joachim Schmedtgen.

Saavidt jeg véd, eksisterer nu kun fire Eksemplarer ialt af Nytrykket fra 1690 af Frederik II's to Bøger, nemlig et af hver Samling paa det Kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket. De er alle indbundne i smukke Kalveskins Bind med haandstemplede forgyldte Ornamenter (*Afbildn. VII*).

Afb. VIII.
Rygfelt af
en Bog ind-
bundet for
Chr. V.

Som Afbildningerne viser, varierer Typerne ganske lidt indbyrdes, men Variationen beror i alt væsentligt paa en noget forskellig Sammenstilling af Stemplerne. I Midterfelterne har Kalveskindet bevaret sin gamle Glans og Friskhed; i Rammerne, hvor det var farvet med en eller anden Beitsse, er det skallet noget af. Ogsaa Ryggene har vistnok af samme Grund lidt en Del; Forgyldningen dér er ialfald stærkt afbleget. Derimod har Snittets Forgyldning holdt sig frisk. Alle Bindene er forsynede med enkle Broncespænder af lidt forskelligt Mønster.

Det forekommer mig sandsynligt, at Kong Christian bekostede Indbindingen af disse Bøger ligesaavel som Trykningen; i modsat Fald vilde Arbejdet næppe have faaet en saa ensartet Karakter. Saameget er sikkert, at Bindene er udførte i den Kgl. Bogbinder Wolfgang Lamprechts Værksted. Lamprecht nævnes første Gang som saadan ^{8/6} 1675¹⁾, og han beklædte denne Stilling indtil ^{10/10} 1691, da Hvervet overdroges til Gotlob Skøn, fordi Lamprecht havde begivet sig bort fra Staden²⁾. At Arbejdet skriver sig fra hans Værksted, fremgaar uimodsigeligt af Stemplerne, som er fuldkommen identiske med Rygstemplerne paa en Række Bøger, der har tilhørt det Kgl. Bibliotek (*Afbildn. VIII*), og som er mærkede med Christian V's Monogram i det øverste Rygfelt.

¹⁾ Kbhvns. Diplom. VI, 655. ²⁾ Kbhvns. Diplom. VII, 367.

Afb. IX. Fransk Bind udført i Pladetryk og
Haandforgyldning.

Lamprecht var jo sikkert en Tysker; men ligesaa vist er det, at Stemp-
lerne enten er indførte fra Frankrig eller efterligner en bestemt i Frankrig
opstaaet Type. Ad hvilke Veje og hvornaar de er komne til Danmark, véd
jeg ikke. Saavidt jeg er i Stand til at konstatere, forekommer de hverken
før eller efter Christian V's Tid paa danske Bøger. Man kalder dem almin-
deligvis – men afgjort med Urette – Du Seuil-Stempler efter den berømte
franske Bogbinder¹⁾, der blev Kgl. Hofbogbinder 1723. De skriver sig imid-
lertid fra en langt ældre Tid, og netop denne Type spillede i det 17. Aarh.
en stor Rolle indenfor det franske Boghaandværk.

Naar det 16. Aarhundredes italienske og franske Bogbinderkunst næsten
har et Skær af Guldalder over sig, skyldes det jo i første Linie de vidunder-

Afb. X. Pladetrykte Kalveskindsbind fra Tiden omkring 1600.

lige, men alt dengang ovenud kostbare haandforgylde Bind, som i den al-
mindelige Bevidsthed knytter sig til Datidens berømteste Samler og Bog-
elsker Jean Grolier. Selvfølgelig var det kun de allerrigeste, der havde Raad
til at gennemføre en saadan Luksus paa dette Omraade; men der fandtes
ved Siden af disse enkelte Mæcener mange mer eller mindre velstaaende
Bogelskere, som ønskede at smykke deres Bibliotek med smagfulde og
elegante Bind i lignende Stil, naar de kunde erhverves for en nogenlunde
rimelig Betaling.

Som det næsten altid gaar, gav dette Anledning til, at adskillige betyde-
lige Haandværksmestre i Datiden for at tilfredsstille Efterspørgslen og spare
de enorme Udgifter, det kunstnerisk gennemførte Haandarbejde medførte,
lod gravere Kobberplader, der efterlignede de elegant sammenslyngede
Baandmønstre i Grolierbindene, og mangfoldiggjorde dem ad mekanisk
Vej gennem Pladetryk paa de fra deres Værksteder udgaaede Arbejder. Det

¹⁾ Se: Herbert P. Horne, *The binding of books* London. 1894 S. 148 ff.

var ingenlunde tarvelige Ting, der fremstilledes ad denne Vej. Tværtimod, Tegningerne til Pladerne skyldtes tidt betydelige Kunstnere, og selv ved meget fine Bind benyttedes denne Fremgangsmaade, idet man ikke sjældent kombinerede Haandarbejdet og den mekaniske Fremstilling paa den Maade, at de store indviklede Baandmønstre aftryktes paa Bindfladen ved Hjælp af Pressen, medens Midterpartiets og Hjørnernes ornamentale Blade og Blomster, samt Guldkornene (sable d'or), som ofte udfylder Mellemrummene mellem Ornamenternes Linier, bagefter tilsattes med Haandstempler.

Afbildn. IX viser Mønstret paa et saadant Bind; Forskellen i Guldets Farve røber Kompromis'et og viser, hvad der er tilsat bagefter med Haandstempler, og hvad der er udført ved Hjælp af et Pladetryk. Et Gode medførte i hvert Fald Anvendelsen af disse store graverede Helsidesplader; den gav nemlig Stødet til, at den gammeldags Udføring af Bindets Sider med tynde Træplader helt forsvandt, fordi Træpladerne let revnede under Trykket, og afløstes af Pap eller sammenklistret Makulatur.

Ved Siden af disse Bind, ved hvis Fremstilling Kunst og Haandværk undertiden gaar Haand i Haand, finder man langt ind i det 17. Aarh. overordentligt hyppigt en anden mindre kostbar Type for Handelsbindet, for det meste udført i Kalve- eller Faareskind. Bindfladerne er gennemgaaende glatte, undertiden indrammede af et Par enkelte Filetter. Kun i Midten er anbragt et stort smukt, pladetrykt Guldornament (Afbildn. X).

Det kunstnerisk udførte haandtrykte Bind skifter jo henimod Slutningen af det 16. Aarh. i Frankrig helt Karakter, idet den saakaldte la Fanfaresstil kommer paa Mode. Overfor disse uendelig indviklede Mønstre, hvor de fine gyldne Snørkler snør sig i Labyrinther mellem stiliserede Laurbærgrene maatte den haandværksmæssige Efterligning give tabt. De lod sig ikke uden stor Bekostning gravere i Plader, og desuden var det vanskeligt at faa helt vellykkede Aftryk af saadanne. Derimod laantes ikke sjældent Motiver fra denne Type til de ovenfor omtalte pladetrykte Midterornamenter (Afbildn. X). I de finere franske Haandværkerbind vedblev man derfor til langt ind i Begyndelsen af det 17. Aarh. at følge de traditionelle Baner. En væsentlig Ændring indtraadte først i Tiden mellem 1620 og 1640. I denne Periode skabtes for Handelsbindenes Vedkommende en helt ny Stil, der var stærkt paavirket af den fremragende Mester, som kun kendes under Navnet le Gascon¹⁾, og hvis Arbejder det blot i ganske enkelte Tilfælde er muligt

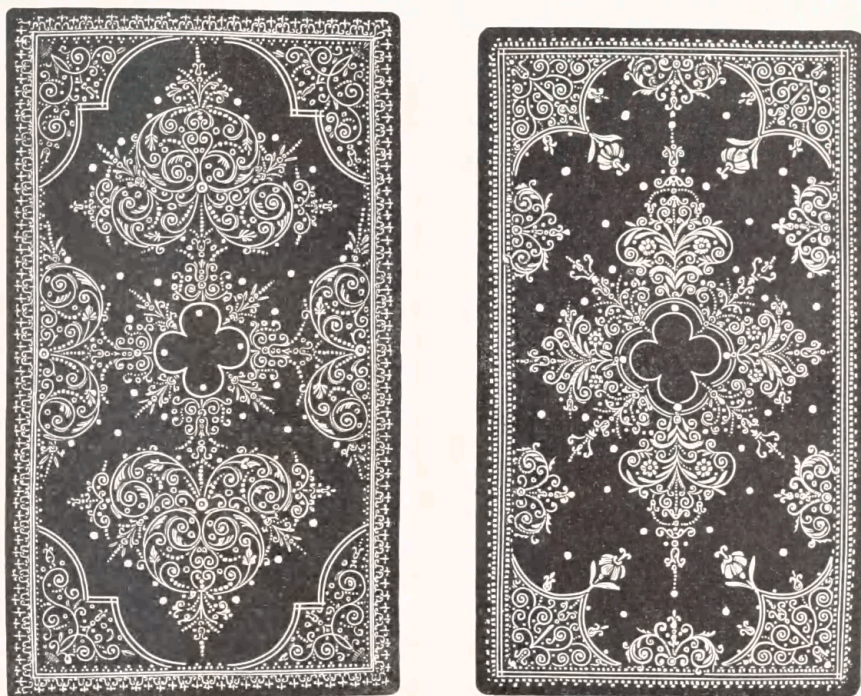
Af b. XI. Bind fra Macé Ruelles Værksted.

¹⁾ Tidligst omtalt ved Aar 1622. Se med Hensyn til de mange Gaader, der knytter sig til hans Person og Virksomhed *Horne* l. I. S. 134 ff. samt *W. Y. Fletscher*, *Bookbindings in France*. London. 1895.

med nogenlunde Sikkerhed at adskille fra talrige mer eller mindre vellykkede Efterligninger. Han har nemlig aldrig som enkelte af disse dii minores f. Eks. Badier signeret dem med sit Navn.

Den Bindtype, som jeg her har for Øje, og som i Tidens Løb spalter sig i en Masse mer eller mindre smagfulde Varianter, udgik rimeligvis oprindeligt fra Macé Ruettes berømte Værksted. Denne Mand var fransk Hofbogbinder under Ludvig XIII¹⁾, og af ham er uden Tvivl det olivenbrune Maroquins Bind udført, hvis Mønster her er gengivet (*Afbildn. XI*). Da det bærer baade Ludvig XIII's og hans Dronning Anna af Østrigs Monogram, maa det i hvert Fald skrive sig fra Tiden før 1743; thi i dette Aar døde

Afb. XII. Franske Handelsbind i Macé Ruettes Stil.

Kongen. Sandsynligvis er det blevet til mellem 1630 og 1640 og kan formentlig betragtes som et af de tidligste og smukkeste Eksempler paa den ny Stil. Ornamenterne er gjerne anbragte indenfor dobbelte Rammer og samler sig væsentligt i Midterfeltet og Hjørnerne. De bestaar af fint og yndefuldt Rankefletværk samt stiliserede Blomsterornamenter, hvis enkelte Linier meget hyppigt opløser sig i lutter smaa Punkter. Rundt omkring paa de aabne Flader er der ligesom tilfældigt strøt fler eller færre smaa runde Stjerneornamenter indesluttede i en Cirkel samt Guldkorn. Rammerne danner snart rette Linier snart slaar de foroven, forneden og paa begge Sider en større Bugt ud ad (*Afbildn. XII*).

Hemmeligheden ved denne Dekorationstypes Succes, det som forklarer, at den vandt saa stor Yndest og blev den Læst, hvorover Datidens bedste

¹⁾ Han virkede som saadan endnu 1638, men var død før 1644 (*Horne S. 142 ff.*).

franske Haandværksmestre formede en betydelig Del af deres Produktion, ligger i, at den skøndt pompøs og elegant ingenlunde stille overdrevne Krav til Haandelaget eller Opfindsomheden.

Dekorationen fremstilles dels ved Hjælp af Rullestempler (Rammerne) dels ved Sammenstilling af en Række større og enkelte mindre Haandstempler, der fra Kunstnerens Side alle er komponerede saaledes, at de efter Behag kan benyttes hver for sig eller sammenstilles til større dekorative Enheder af meget forskellig Virkning, men dog altid med samme Stilpræg. Med andre Ord, her var fra det franske Bogbinderhaandværks Side virkelig løst en betydelig Opgave. En Samling Stempler af denne Type gav den dygtige Haandværker et ikke ringe Albuenum til at udfolde sin Individualitet, men krævede dog ikke særligt kunstnerisk Kompositionstalent, kun en vis naturlig Smag, et rutinemæssigt Skøn over, hvad der tog sig ud i Forbindelse med hinanden.

Som en Aflægger og Variant af denne franske Type maa ogsaa de Stempler betragtes, som Wolfgang Lamprecht anbragte paa de Bøger, han indbandt for Christian V. Selvfølgelig har denne Stil sat sig Spor adskillige Steder udenfor Hjemlandet og ikke blot her i Danmark; men ved Hjælp af det spinkle Materiale, som staar til min Raadighed, er det umuligt at gøre nøjagtigt Rede for dens Historie og Udbredelse.

Sofus Larsen.

